

Fekete Csaba

Rehabilitálták Misztótfalusi Kis Miklóst

1686-ban 24° formátumú zsolnárt (genfi zsolnároskönyvet¹) nyomtatott Amsterdamban az *Erdélyi Féniks* névvel méltán megtisztelt Tótfalusi. Kolozsvárott még három ízben kiadta 18°, illetve 12° alakban Szenci Molnár Albert máig énekelt magyarítását. Ennek a kis kötetnek az előljáró beszédében a szentegyházi éneklés németalföldi példáját ajánlotta, és buzdított néhány tanáccsal. Az új évezred liturgusainak emlékezniük is illik rendkívüli formátumú elődükre, sorain is volna mit megszívlelniük.² Tisztelgésként ismétljük előszavának részleteit.

Fekete Csaba református lelkész a Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) tudományos főmunkatársa, a ReZeM elnöke.

I.

Elmondotta, hogy Hollandiában a protestánsok úgy járnak templomba, hogy mindenkinek „... legalább Sóltáros Könyv vagyon kezében; és senki közöttök az éneklésnek néma hallgatója nintsen, hanem kitsinytől-fogva nagyig felemelik szavokat. Vajha ollyat láthatna szemünk valaha a’ mi földünkbenis! Nem vallásunknak, melly jó és szent, hanem az szerint való tisztünk elmulatásának kell tulajdonítani, ha abba esünk, a’ mit a’ Római Atyafiakban nem javallunk: t.i. hogy olly nyelven viszik véghez az Isteni tiszteletet, mellyet a’ kösség nem ért. Az éneklést (melly az Ekklésiákban az Isteni tiszteletnek egyik része,) minthogy az ő hangja miatt a’ hallgatóktól meg nem értethetik, tsak ollyan mint a’ *pengő értz és a zengő czimbalom*, mind azokra nézve, a’ kik az Éneklőkkel együtt nem énekelhetnek; avagy énekelhetvéns nem énekelnek. Magok vétkek pedig, hogy ez Isteni tisztelet ő nálok nélkül mégyen véghez; amazoknak, hogy magokat arra nem készítik, ezeknek, hogy akartva éneklésbéli tiszteket elmulatják. Mert vagynak ollyakis, (vajha pedig nem vólnának!) a’ kik úgy ítélvén ’s szólván, hogy azért tartják a’ Mestert vagy Kántort, hogy énekeljen, szántsándékkal tsak azoknak nyakokra vetik, mintegy terhet, az éneklést; némellyek pedig szégyennek tartják énekelni, kiváltképen az Aszszony népek között.

¹ A zsolnárt általában a prózazsolnárokat jelentette, valamint a bibliabeli Zsolnárok könyvét, de a protestánsoknál a „zsolnárt” szónak a ’rímes-strófikus zsolnárkönyv’ jelentése már a XVI. században kialakult; a XVIII. századtól pedig már a zsolnártparafrázisokat és a Szenci Molnár Albert genfi zsolnárait tartalmazó énekeskönyvet is jelentette. Ezért használja változtatva (egyenértékűként) Tótfalusi is a *Psalterium* és *Zsolnárt* vagy *Zsolnáros Könyv* (*Zsolnárkönyv*) megnevezést. Megírtam bővebben: „Zsolnárt szavunk történetéhez”, *Magyar Nyelvtör* 126 (2002) 360–362. [Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár 21.]

² Tótfalusi rendkívül tömör szedését a pontok szerint tagoltam, hogy könnyebben olvasható legyen. Betű szerint közlöm, kivéve egyes régi betűalakokat, amelyeknek elhagyását már Tótfalusi javasolta. A 3. jegyzetben megnevezett irodalomban, illetve a hasonmás kiadásban is olvasható a szöveg eredeti alakja.

II.

Tanáts-adásom ez: Igyekezzed a' Sóltároknak igaz nótájokat követni. Mi-nem csak tzifraságul tétetnek a Psáltériumba a' Kóták. Ezeket ha érteni és az éneklésben követni nem akarjuk, nem méltó

1. hogy Sóltárink eleibe függeszszük többé amazt: *a' francziai nótákra rendeltettek 's a' t.* azoktól már mi sokakban meszsze távoztunk, és távoztunk hova tovább inkább inkább, midőn minden Régulák nélkül, csak hallomásból vészszük 's adjuk kézről kézre: minden egyéb nemzeteknek szokások ellen, mellyek az éneklést intéző mesterségnek őrizeti által, megtartják 's követik változtatatlanul a' Sóltároknak egyszor rendelt és bévőtt igaz nótájokat.
2. Az sem méltó, hogy a' Könyvnyomtatás és annak eszközei körül munkálkodók annyi munkát tegyenek hijába. Közelebb e' Könyvetskét nyomtattató személyis, az itt előadott tanátslásának foganatjának reménlése kívül nem munkálkodott volna annyit, sok idejének káros fogyasztásával, ezen Kótáknak mind készítettésekben, mind pedig a' Psáltériumnak ezekbéli elébbeni sok hibáinak orvoslásokban.
3. Az sem méltó, hogy a' könyvnek árra afféle hijabavalóságokkal a' kótákkal nehéztessék: hijabavalóságok ugyanis, ha hasznokat nem vészszük.
4. De az a' jó mégis megvagyon közöttünk, hogy akarki inkább vészi (bár drágább légyenis) a' kótás Psáltériumot, ha tőle kitelik: csak volna méltó oka reá! t.i. annak, a' miért drágább, haszna-vétele.

Beszédemet e' szűk helyen tovább nem vihetvén, ajánllak, édes Nemzetem, a' jó Istennek: a'kitől jó békességgeddel együtt kívánja, hogy Hasznodra a' mint szánta, úgy végezhesse életét M. T. Kis Miklós."³

Tótfalusi kottaolvasó lelkész volt. Már praeceptor korában törekedett a szabatos éneklésre, és a rá bízott diákokat is erre nevelte. Zsoltárkiadásában átírta a dallamokat egységesen altkulcsba.⁴ A kolozsvári tűzvészről kiadott saját énekéhez dallamot közölt (a két kiadásban nem ugyanazt a változatot, hanem másodszor részben eltérőt), ezt csak az ő kiadványából ismerjük. Erre a Balassi strófát talán leghitelesebben és alkalmasabban énekelhetjük. Szentmártoni Szabó Géza érdeme, hogy ez a dallam belekerült a magyar művelődés köztudatába.⁵

³ RMK I. 1324. fol. ★^{2b-3b} Vö. Haiman György: *Tótfalusi Kis Miklós a betűművész és a tipográfus élete műve...* Bp. 1972. (Angolul: *Nicholas Kis A Hungarian Punch-Cuter and Printer 1650–1702.* Bp. 1983.) A zsoltárkiadások címlapjának hasonmásai (Facsimiles) No. 3. (itt hasonmásban a teljes Előljáró beszéd is látható), 38., 74., 94. A 17. lap előtt pedig színesben az Apafi Mihály aranyozott piros bőrbe kötött példánya látható.

Csomasz Tóth Kálmán csak részben idézte a fentieket. Kivonatolta, pontokba foglalta és úgy közölte a tanulságokat (*A református gyülekezeti éneklés.* Bp. 1950. 234–235).

⁴ Ennek részleteit korábban kimutattam: „Zsoltárdallamok Tótfalusi kezén”, *Magyar Egyházzene* III (1995/1996) 51–56.

⁵ A Bogáti Fazakas Miklós 42. zsoltárával közölt dallamot az ő jól olvasható kiadásából veszem át.

Ha meg fo - ka - so - dik A' Bün,'s megra - ko - dik
 Föld fí - ne go - nófz - ság - gal; Az i - gaz i - té - lö,
 Személyt nem te - kín - tö Je - ho - va nagy ha - rag - gal
 Szé - kit le - té - te - ti I - té - le - tet ten - ni
 Ször - nyü bofz - szú ál - lás - sal.

* Valószínűleg fölösleges hangjegy.

Felajánkozott Tótfalusi arra is, hogy a zenei járatlansággal szemben előbbre mozdítsa a liturgiába illendő éneklés ügyét. Nem kellett egyházának, amely később zsolttáros népnek szerette magát nevezni, de azért fokozatosan elhagyogatta a zsolttáros éneklését.

Tótfalusi munkásságát hazájában képtelenek voltak érdeme szerint becsülni. Egyházának legjobb lelkészei között is alig voltak, akik tudták valódi értékét, többen oktalanul és rátartian értetlenkedtek. Ezért aztán 1697-ben, mikor a méltatlan bánásmód miatt többé nem volt képes türtőztetni magát, kiadta *Mentségét*. Ebben a 38. pont végén az egyházi zenével kapcsolatosan írottakat minden mai vagy jövődöbeli egyházi zenész és liturgus újjólag tapasztalhatja mindenkor, amikor nincs a liturgiára és a kántorokra illő gondja a közegeházi vezetésnek.

„Példának okáért, a zsolttárosoknak igaz nótáikat soha e nemzetség nem tudta, hanem csak hallomásból vötte, amit vötte benne, s a sokáig való abusos annyira vitte már, hogy más nemzetek meg sem ismerik, mikor ezek énekelnek, melyik zsolttárt éneklük. A kántorok ha errálnak (amint gyakran történik), mások is utánok errálnak, és hovatovább messzebb-messzebb esnek az igaz nótáktól. Noha talám (amint mondám) soha is igazán a magyarok meg nem tanulták volt. Bár csak a praecentorok tudnák igazán, mások azok után énekelnének. Mint én cselekedtem Fogarasban stricte premálván [szigorúan megtartván] az éneklésben a kótákat. Minthogy azért én ex fundamento tudtam az igaz nótákat, feltöttem volt, s kész is voltam (kivált eleinten, mikor még dolgunkhoz

nem fogtunk volt) arra, hogy communicáljam, és így nemzetemet reformáljam aziránt. Tiszteletes Némethi⁶ uram maga is egynehányszor emlegette, hogy szereti a muzsikát, melyből megdetszik, hogy mikor én offeráltam magamat ebben való szolgálatra, jelentvén, hogy ahhoz tudok; akárki más offerálta volna magát, kaptanak volna rajta, de hogy abban is énnékem köszönje nemzetünk foelicitáltatását, neheztellette őkegyelme, és neheztelvén, készebb volt azt az alkalmatosságot elmúlatni, azaz nem cselekedni és nem igyekezni benne, hogy vagy deákok, vagy kik tőlem kívánnák, magamnak sem illett magamat importune obtrudálni [tolakodólag rátukmálni]. Olyvesi Balázs uram fogarasi mesterségemben tőlem kapván valamicskét abban, igen jó kántornak tartatott érette, tiszteletes Némethi uram maga is azért igen dicsérte, de hogy én tegyek abban valami reformációt, csak nem akarta.”⁷

Egyházi eljárást indítottak Tótfalusi ellen. Zsinati ülésen a *Mentség* visszavonására kötelezték, és még azzal is meggyalázták, hogy az ülés színe előtt jelképesen szétszaggatták könyve egy példányát. Meg kellett követnie a sértett és kicsinyes klérikusokat (elismert, külföldön iskolázott, karteziánus és coccejánus műveltséget szerzett kolozsvári lelkésztársait). A megaláztatásra erőteljes teste összeroppant. Szó szerint teljesültek rajta a zoltárookban foglalt lelki fájdalmak, a porhoz ragadott és megbénult szervezete még néhány évig tengődött, és élete virágjában, méltó elismerés nélkül tette le minden terhét.

Szülővárosa templomában rendkívüli és ünnepi zsinaton rehabilitálta a két erdélyországi református egyházkerület 2002. április 28-án:

„Az Erdélyi Református Egyház «in synodo generali, in oppido Nagy Enyed, die 11 Junii 1698» határozatát, amelyben a megnevezett Misztótfalusi Kis Miklóst ellenfelei megkövetésére, a *Mentség* visszavonására és a mű példányainak megsemmisítésére kötelezi,⁸ semmisnek nyilvánítja.

Nemes és nevezetes Misztótfalusi Kis Miklós teljes felmentését az őt ért igaztalan vádak alól határozatba iktatja.

Misztótfalusi Kis Miklós páratlan hitbeli és erkölcsi erejét bizonyítja az *Aranynas Biblia* önerőből való kinyomtatása. E művét Egyházunk a magyar protestáns vallási irodalom és az egész magyar könyvkultúra évszázadokra utat mutató alkotásaként, a korabeli európai nyomdászat remekműveként tartja számon.

Népe és Anyaszentegyháza iránt tanúsított hűsége, szolgálata, egész áldozatos élete, az ellene felhozott egykori vádak türelmes viselése Misztótfalusi Kis Miklóst méltóvá teszi arra, hogy hitünk és népünk hőseinek sorában emlegessük.

A Romániai Magyar Református Egyház a több mint három évszázaddal ezelőtt megsemmisítésre ítélt munkáját, a *Mentséget* Anyaszentegyházunk és egész magyar népünk közös és drága örökségének nyilvánítja.”

⁶ Szatmárnémeti Sámuel (1658–1717) karteziánus és coccejánus nézetű teológiai professzor, Kolozsvárott bibliai nyelveket és bölcsészetet tanított.

⁷ A már hét ízben megjelent munkának Haiman György-féle kiadását idézem, Bp. 126–127.

⁸ Szövegét közreadtam újra, Tótfalusi retractiójával együtt: *Egyháztörténeti Szemle* III (2002) 140–141.